

Ks. dr hab. Rafał Bednarczyk, prof. ucz.
Katedra Komunikacji Wiary i Historii Katechezy
Wydział Teologiczny
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Warszawa, 7 lipca 2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

o. mgr. lic. Grzegorza CHOMIUKA OFMConv:

*Wkład biskupów polskich w prace przygotowawcze, przebieg XIII Zwyczajnego Zgromadzenia
Ogólnego Synodu Biskupów i reperkusje w Kościele polskim.*

Studium teologiczne,

napisanej pod kierunkiem

o. prof. dra hab. Zdzisława Kijasa OFMConv

na seminarium naukowym z teologii fundamentalnej

na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II

w Krakowie.

Wprowadzenie

Początek XXI w. to czas wielu zmian i głębokich przełomów. Zbliżające się do końca pierwsze ćwierćwiecze tego stulecia naznaczone zostało pontyfikatami papieży św. Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. W tym okresie dokonywał się wielki skok cywilizacyjny za sprawą rozwoju technologii cyfrowych. Pojawiło się też nieznane wcześniej na taką skalę zjawisko masowej migracji. Na znaczeniu zyskało myślenie proekologiczne, które ma przyczynić się od ochrony środowiska naturalnego i spowolnić proces globalnego ocieplenia. Całkowicie niespodziewanym wyzwaniem dla ludzkości stała się także pandemia COVID-19, która dotknęła miliony ludzi w roku 2020. Poważny wstrząsem dla Europy i świata stała się także wojna na Ukrainie. To tylko kilka przykładowych sytuacji, które pozwalają nam uświadomić sobie, jak wiele się zmieniło w Kościele i świecie w tak krótkim czasie. W ten ciąg wydarzeń, które kształtowały i nadal kształtują oblicze Kościoła i świata, wpisuje się także ostatni Synod Biskupów obradujący pod kierunkiem papieża Benedykta XVI w październiku 2012 r. Zwrócenie uwagi na to wydarzenie jako na siłę (dynamikę) kształtującą współczesne oblicze Kościoła stało się głównym zadaniem pracy

doktorskiej, której przygotowania podjął się o. mgr lic. Grzegorz Chomiuk pod naukową opieką znakomitego promotora w osobie o. prof. dr. hab. Zdzisława Kijasa. Należy w tym miejscu pogratulować zarówno autorowi jak i promotorowi rozprawy wyboru tematu, który jest ważny dla pogłębionego rozumienia Kościoła, jego wizji oraz perspektywy drogi, która przed nim staje.

Na wstępie wypada też podkreślić, iż zamysł badawczy ujęty w temacie rozprawy: „Wkład biskupów polskich w prace przygotowawcze, przebieg XIII Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów i reperkusje w Kościele polskim. Studium teologiczne” jest bardzo szeroki i niezwykle ambitny. Jest to także duża wartość tejże rozprawy. Podjęcie się analizy etapów – przygotowania do Synodu z perspektywy polskiej, jego przebiegu oraz efektów dla polskiego Kościoła – to przedsięwzięcie domagające się poważnego trudu badawczego. Jak dotąd nikt nie podjął się tego zadania, w tym znaczeniu dysertacja ta ma charakter novum na gruncie polskiej teologii. Dodatkowo na podkreślenie zasługuje odwołanie się autora do licznych opracowań obcojęzycznych (głównie w języku włoskim i hiszpańskim), co świadczy o elokwencji doktoranta i znacząco podnosi wartość całego dzieła.

1. Problem badawczy i struktura rozprawy

Autor dysertacji problem badawczy ujął we Wstępie w kilku wątkach:

Temat niniejszej pracy dotyczy ważnego wydarzenia, jakim był XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów poświęcone tematowi „Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej”. [s. 14] Tematem niniejszej pracy jest przedstawienie debaty synodalnej, omówienie dyskusji, jaka miała miejsce podczas obrad Synodu, [s.14]

Celem pracy jest zauważenie obecności i roli polskich hierarchów w czasie obrad synodalnych. Chodzi o docenienie nie tylko samych ich wypowiedzi, ale także zwrócenie uwagi na tematy, jakie podejmowali, a które ukazują specyfikę Kościoła w Polsce, począwszy od katechezy, przez życie parafialne i podejmowane duszpasterstwo, a także pomoc skrzywdzonym i tym, którzy mają trudność z powrotem do jedności Kościoła. Analiza prac synodalnych ukáže ważność podjętych przez nich zagadnień i włączenie ich w wypowiedzi samego papieża. [s. 15]

Taki zabieg wskazuje na trudność z doprecyzowaniem głównego pytania badawczego, a jednocześnie wskazuje na deskryptywny i porządkujący charakter całej rozprawy. Lektura rozprawy pozwoliła zauważyć, iż doktorant wyraźnie skupił się na przybliżeniu bezpośrednich przygotowań oraz przebiegu Synodu Biskupów z 2012 r., a także na przesłaniu papieża Franciszka dotyczącego nowej ewangelizacji poruszanego w trakcie tychże obrad. Potraktowanie w sposób zawoalowany głównego problemu pracy nie pozwala w pełni rozstrzygnąć zasadniczą w tym

momencie kwestię, czy rozprawa dostarcza odpowiednie rozwiązanie tegoż pytania badawczego. Całościowy ogląd dysertacji daje jednak podstawy, aby pomimo tego mankamentu, można było wskazać, iż osią przeprowadzonego namysłu naukowego było ukazanie ewolucji idei ewangelizacji (oraz jej odcieniów) w kontekście XIII Synodu Biskupów oraz nauczania papieża Franciszka. W tej perspektywie należy uznać, iż przeprowadzony wywód naukowy charakteryzuje się celowością i spójnością.

Doktorant opisując metodologię zastosowaną w rozprawie ograniczył się do jednego zdania: *Dla przeprowadzenia badań zostanie użyta metoda historyczna, analityczna i analityczno-syntetyczna*. Nie można odmówić poprawności takiego zapisu, ale również uznać go za wyczerpujący. Można by oczekiwać jednak doprecyzowania i krótkiej charakterystyki zastosowanych metod. Nie jest to jakimś błędem, ale zamieszczenie odpowiednio poszerzonego opisu metodologii dobrze świadczy o takim doktorancie.

Rozprawa o. G. Chomiuka to stosunkowo obszerne dzieło, liczące 223 strony komputeropisu podzielone na: spis treści [s. 2-7], wykaz skrótów [s. 8-9], wstęp [s. 10-17], rozdział 1 - *Potrzeba nowej ewangelizacji dla przekazu wiary chrześcijańskiej* [s. 18-56], rozdział 2 - *Przygotowanie do Synodu o nowej ewangelizacji* [s. 57-111], rozdział 3 - *Przebieg Synodu o nowej ewangelizacji i wkład polskich biskupów* [s. 112-151] rozdział 4 - *Nowa ewangelizacja w myśli papieża Franciszka* [s. 152-203], zakończenie [s. 204-211] i bibliografia [s. 212-223]. Poszczególne rozdziały tworzą uporządkowaną i przejrzystą strukturę, pozwalającą czytelnikowi odczytać główne etapy wyvodu naukowego doktoranta. Zestawiając konstrukcję rozdziałów z tytułem rozprawy: *Wkład biskupów polskich w prace przygotowawcze, przebieg XIII Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów i reperkusje w Kościele polskim* trudno uznać, że został on w pełni wyczerpany. W rozprawie brakuje szerszego odniesienia do „reperkusji Synodu w Kościele polskim”. Tak kwestia została zasygnalizowana dopiero w zakończeniu i zajęło około połowy strony [s. 210]. Chcąc ją zrealizować w sposób adekwatny należało poświęcić jej odrębny rozdział. Można się domyślać, że doktorantowi zabrakło odpowiedniego materiału badawczego (aby dokładniej przeanalizować przyjęcie wskazań Synodu w Kościele w Polsce przydałoby się odwołać do praktyki lub przeprowadzić badania empiryczne) lub czasu. Byłbym wdzięczny, jeśli nasz czcigodny Doktorant wyjaśnił tę kwestię, a także przedstawił owe synodalne reperkusje. Czy można je także dostrzec z naszej obecnej perspektywy? Kończąc ten wątek dzielę się sugestią, że z perspektywy całej pracy korzystniejsze byłoby skrócenie tematu polegające na rezygnacji z jego ostatniego członu. Na marginesie kwestii tematu należy dodać, iż w tytule na końcu nie stawiamy kropki, co zdarzyło się doktorantowi.

Pierwszy rozdział w swoim tytule: *Potrzeba nowej ewangelizacji dla przekazu wiary chrześcijańskiej* nawiązuje do hasła XIII Zwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów. Stanowi on konieczne wprowadzenie terminologiczne i historyczne dla dalszych rozdziałów dotyczących jądra tematu rozprawy. Autor w swoich wyjaśnieniach sięga do wielu opracowań encyklopedycznych i leksykograficznych, co wskazuje na jego solidne podejście do zagadnienia. Przybliżając historię pojęcia „ewangelizacja” sięgnął do nauczania Soboru Watykańskiego II, by następnie ukazać rolę III Synodu Biskupów oraz adhortacji św. Pawła VI „*Evangeli nuntiandi*” w ukazywaniu potrzeby podejmowania na nowo trudu ewangelizacji w Kościele. Istotne dla całościowego ujęcia idei nowej ewangelizacji było także przybliżenie ważniejszych wypowiedzi św. Jana Pawła II na ten temat. Wiele uwagi doktorant poświęcił refleksji kard. Josepha Ratzingera nt. nowej ewangelizacji, która później skryształizowała w formie nauczania papieskiego Benedykta XVI.

W rozdziale drugim *Przygotowanie do Synodu o nowej ewangelizacji* zostały najpierw opisane okoliczności poprzedzające zwołanie XIII Synodu Biskupów oraz prace związane z doбором tematu obrad. Po przybliżeniu wstępnego przygotowania do Synodu omówione zostały przez doktoranta dwa dokumenty *Lineamenta* oraz *Instrumentum laboris* Synodu o nowej ewangelizacji. Na początku zostały objaśnione okoliczności powstania tychże dokumentów, a następnie ich treść. Doktorant postarał się szczegółowo przedstawić zawartość tychże dwóch dokumentów źródłowych prezentujących przebieg konsultacji, jaka dokonała się pomiędzy Sekretariatem Generalnym Synodu a poszczególnymi episkopatami.

Przedmiotem refleksji w trzecim rozdziale zatytułowanym *Przebieg Synodu o nowej ewangelizacji i wkład polskich biskupów* stały się wypowiedzi wybranych hierarchów, które miały ilustrować główny kierunek obrad synodalnych. Doktorant zwrócił w tym wypadku uwagę na wypowiedzi papieża Benedykta XVI, trzech kardynałów (Donalda Wuerl’a z USA, Johna Tong Hon z Honkongu i Petera Erdő. z Węgier) i Sekretarza Generalnego Synodu (abp. Nikoli Eterovića). Po ich omówieniu ich doktorant podjął analizę wypowiedzi polskich biskupów i osoby świeckiej - uczestniczących w obradach synodalnych. W tej grupie znalazło czterech ordynariuszy z Polski (kard. Stanisław Dziwisz, kard. Kazimierz Nycz, abp Stanisław Gądecki i abp Józef Michalik), trzech pracowników dykasterii watykańskich (kard. Zenon Grocholewski, kard. Stanisław Ryłko i abp. Zygmunt Zimowski) oraz Ewa Kusz (przedstawicielka instytucji świeckich). To pozwala zapoznać się z wkładem w postaci polskich doświadczeń, jaki wniesli w dzieło synodu.

Właściwy korpus rozprawy zamyka rozdział czwarty *Nowa ewangelizacja w myśli papieża Franciszka*. W nim doktorant podjął trud zestawienia wypowiedzi papieża Franciszka poczynając od przemówienia wygłoszonego podczas konklawe, na którym został wybrany. Najwięcej miejsca poświęcił przybliżeniu najważniejszego dokumentu – adhortacji apostolskiej „*Evangeli gaudium*”

papieża Franciszka. Stanowił on podsumowanie owoców pracy XIII Synodu Biskupów, a jednocześnie głos nowego papieża, który w tym dokumencie wyznaczał istotne priorytety swojego pontyfikatu. Należały do nich nowa ewangelizacja wyrażająca się także w przeobrażeniu Kościoła postrzeganego jako statyczny i zachowawczy w Kościół otwarty i dynamiczny. Podkreślają to także charakterystyczne dla papieża Franciszka sformułowania: Kościół otwartych drzwi, wyruszający w drogę, wychodzący na peryferie. Jego porównanie Kościoła do szpitala polowego wskazywało także na nowy typ zadań stawianych przez papieża duszpasterstwu zwyczajnemu, aby nabrało w większym wymiarze cech duszpasterstwa misyjnego, zamiast bezpiecznego „administrowania” bez narażania się na „ostrzał”, jaki może się zdarzyć na polu bitwy.

Zamykają rozprawę zakończenie oraz obszerna, jedenastostronicowa bibliografia. W zakończeniu dokonana została rekapitulacja głównych wątków dysertacji wzbogacona o wskazanie kilku przykładów inicjatyw Kościoła w Polsce, w których można dostrzec echa postulatów synodalnych (zaangażowanie ewangelizacyjne kard. Grzegorza Rysia i bp. Artura Ważnego, katedry nowej ewangelizacji na niektórych wydziałach teologicznych w Polsce, kongresy ewangelizacyjne). Imponująca bibliografia świadczy o tytanicznej pracy wykonanej przez doktoranta, także o jego charakterze – benedyktyńskiej cierpliwości. Zapewne z uwagi na obszerność zgromadzonego i poddanego analizie materiału nie udało się uniknąć pewnych mankamentów. Pierwszy i najważniejszy dotyczy kryteriów podziału zgromadzonego materiału. Ograniczę się do jednego przykładu, jakim jest wpisanie do literatury źródłowej następujących pozycji: *Encyklopedia Katolicka*, Łukaszyk R. (red.) T. IV, KUL Lublin 1983. *Encyklopedia katolicka*, (red.) S. Wielgus, J. Duchniewski, S. Fita i in., T. VII, Lublin 1997. *Encyklopedia Katolicka*, Wilk S. (red.) T. XIV, Lublin 2010. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Pallotinum Poznań 2022. *Wielki Słownik Grecko-Polski Nowego Testamentu. Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, R. Popowski (red.) Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 1997. *Grecko-polski Nowy Testament, tłum. R. Popowski*, (red.) M. Wojciechowski, Oficyna Wydawnicza „Vocatio” Warszawa 1993, s. 769 [s. 212]. Trudno przypuszczać, aby doktorant szczególnie zagłębiał się w Encyklopedię Katolicką jako do źródła, wszak trudno przypuszczać, aby uczestnicy synodu korzystali z niej w trakcie obrad lub miała jakikolwiek bezpośredni wpływ na kształt obrad. Pewne wątpliwości rodzą się co do przyporządkowania niektórych pozycji do dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła: *Dokumenty Soborów Powszechnych, t. IV*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004. *Od wiary do teologii. Dokumenty Międzynarodowej Komisji Teologicznej 1969–1996*, Kraków 2000. *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, wyd. III*, red. S. Jaworski, L. Krawczyk, Poznań 2002 [s. 214, 215]. W tych wszystkich przypadkach mamy do czynienia ze zbiorami dokumentów, konkretnym ich wydaniem. Poprawnie byłoby

w tym miejscu wskazać określony akt nauczania Kościoła, natomiast w rozwinięciu podać wymienioną pozycję jako źródło. Ponadto doktorant wyszczególnił Literaturę uzupełniającą i pomocniczą, a pominął dział Literatura podstawowa. Należałoby jednak zachować pewien klasyczny styl, ponieważ wskazuje on na umiejętność wartościowania poszczególnych publikacji na źródła, literaturę poświęconą badanemu zagadnieniu (literatura podstawowa) oraz szeroką literaturę teologiczną, naukową i popularnonaukową, wykorzystaną do rozwiązania podjętego problemu badawczego (literatura uzupełniająca). W tym punkcie doktorantowi zabrakło trochę precyzji.

2. Wartość i ocena merytoryczna dysertacji

O wysokiej wartości merytorycznej rozprawy stanowi sam wybór tematu, który dotyczy współczesnego, ważnego wydarzenia z życia Kościoła, jak dotąd nieopracowanego w polskiej literaturze teologicznej. To już wskazuje na znakomitą intuicję teologiczną zarówno autora pracy, jak i jego promotora. Teologia powinna być także „sejsmografem”, który rejestruje i opisuje drgania i wibracje, jakim poddawany jest współczesny Kościół. Taką rolę spełnia ta praca, która posiada zarówno wartość historyczną, jak i znaczenie dla szukania odpowiedzi o zrozumienie procesów, które dzieją w Kościele niejako „pod powierzchnią ziemi”. Dodatkowo praca ta pojawia się w momencie, w którym temat synodalności stał się bardzo nośnym. Może ona być odniesieniem zarówno dla uczestników procesu synodalnego jak i dla naukowców (m.in. teologów, historyków, socjologów).

Na ponowne podkreślenie zasługuje także wartość zgromadzonego materiału, w tym opracowań obcojęzycznych, do których doktorant sięgał bardzo obficie, w tym również źródłowych (np. przemówienie papieża Benedykta XVI wygłoszone podczas Sesji inauguracyjnej V Konferencji Ogólnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej i Karaibów z 13 maja 2007 zamieszczone zostało w zbiorze „Acta Apostolicae Sedis” 99 [2007], 433-438 w języku hiszpańskim). To świadczy o dużych umiejętnościach językowych autora i jego dociekliwości w docieraniu do właściwych źródeł teologicznych. Zebranie i uporządkowanie tak obszernego materiału związanego z zagadnieniem nowej ewangelizacji oraz obrad XIII Synodu Biskupów jest wielkim osiągnięciem naukowym. Ma ona zatem głównie charakter deskryptywny, sprawozdawczy, porządkująco-syntetyzujący. Takie prace są również potrzebne w teologii. Można tutaj wyrazić niedosyt, iż zabrakło dopełnienia całego namysłu w postaci wskazania wpływu synodu na sytuację Kościoła w Polsce, jednak wówczas rozmiary pracy z pewnością jeszcze bardziej by się rozrosły.

Ważną umiejętnością każdego badacza jest dokonywanie podsumowań i syntezy. Ten aspekt warsztatu naukowego doktoranta zdradza jeszcze pewne słabości, które być może wynikają

z nadmiernego respektu dla materii poruszanej w rozprawie. Nie jest błędem, moim zdaniem, sformułowanie zdania dyskusyjnego teologicznie, nawet obarczonego nieścisłościami. Kryje się w nich, niczym pod skorupką, sam miąższ wysiłku naukowego, znak przemyśleń i wniosków sformułowanych przez badacza. Mogę tylko zachęcić, do większej odwagi i swobody w formułowaniu wstępów, podsumowań oraz postulatów. Jako reprezentant subdyscypliny nauk teologicznych, jaką jest teologia praktyczna, chcę także zauważyć, iż tego typu prace posiadają duży potencjał do wykorzystania w bezpośredniej realizacji misji Kościoła. Ta praca ma w tym względzie wartość autoteliczną, która mogłaby zostać dodatkowo wzmocniona przez sformułowanie dodatkowych wskazań i postulatów pastoralnych.

Od strony merytorycznej praca nie budzi poważniejszych zastrzeżeń. Momentami jednak pojawiały się pomyłki mające charakter literówki, jednak w efekcie oznaczały także poważny błąd merytoryczny. Tak stało się w przypisie 769, z którego wynika, że autorem adhortacji „Pastores dabo vobis” jest papież Jan Paweł I (s. 182). Na tej samej zasadzie pojawiły się wielokrotne pomyłki w pisowni Kościoła, gdzie różnica zapisu małą lub wielką literą oznacza zupełnie odmienne znaczenie tego słowa. Tak miało miejsce na s. 78, gdzie kontekst jednoznacznie wskazuje na odniesienie do wspólnoty ludu Bożego, a w tekście mamy zapis rozpoczynający się małą literą: *Celem działalności edukacyjnej kościoła (...)*. Takie pomyłki nie powinny się zdarzać i należy je wychwytywać już w trakcie pisania. Inna pomyłka, które może być uznana za merytoryczną, wynika z niezręczności stylu. Przytaczam ją jednak w sensie anegdotycznym z nadzieją, że nasz doktorant nie jest prorokiem. *Ostatni Papież Kościoła Katolickiego w swym nauczaniu nawiązują bardzo mocno do Soboru Watykańskiego II (1962-1965) ...* Mam nadzieję, że Franciszek nie jest ostatnim papieżem Kościoła Rzymskokatolickiego i że koniec świata tak szybko nie nastąpi.

Wskazane pomyłki merytoryczne, choć w takiej pracy nie powinny się zdarzyć, można zrzucić na karb pośpiechu i braku większego doświadczenia w redagowaniu prac naukowych. Nie mogą one jednak umniejszyć wysokiej oceny dysertacji. Warto dołożyć starań, aby praca przynajmniej we fragmentach została opublikowana. Należałoby jednak wcześniej dokonać porządnej korekty także pod kątem poprawności zapisu terminologii teologicznej.

3. Ocena formalna rozprawy

Praca doktorska o. Grzegorza Chomiuka pod względem formalnym należy ocenić pozytywnie. Posługuje się poprawnym stylem, odpowiadającym pracom o charakterze naukowym. Niestety, pomimo wielkiego wysiłku włożonego w redagowanie dysertacji, nie uchronił się od licznych

literówek, zachwiań stylu czy pomyłek. O niektórych literówkach wspomniałem już powyżej, natomiast chciałbym zwrócić uwagę na kilka przykładów niezręczności stylistycznej:

Dlatego takie określenie wykracza poza ściśle określone (s. 96). Czegoś tu ewidentnie brakuje.

W przypisie 521: *Obecnie Papież Franciszek reorganizując Kurię Rzymską włączył ją w najważniejszą Dykasterię Ewangelizacji na czele której sam stanął* (s. 126). Można zrozumieć, że Papież włączył Kurię Rzymską w „Dykasterie Ewangelizacji” (to bardzo nieprecyzyjna nazwa) i sam stanął na czele tejże dykasterii.

Zakłada się bowiem, że na ogół to, co istotne i nowe, człowiek wypowiada na początku (s. 154). Co to znaczy? Kto tak zakłada?

Relatywizm ze swoją niezwykle powierzchownością szkodzi nie tylko życiu społecznemu w ogóle, ale przede wszystkim niezatartej i wrodzonej godności ludzkiej (s. 184). W pracach naukowych unikamy słów typu – „niezwykłe”, „nadzwyczajne”, „wyjątkowe”. Te zwroty mają zabarwienie emocjonalne i pozostają na ogół wyrazem subiektywnej oceny.

Obok tych kilka przykładów zapisów wskazujących na ułomności stylistyczne chciałbym przywołać także niefortunne zapisy tytułów podrozdziałów. W rozdziale trzecim mamy podrozdział **4. Wypowiedzi biskupów polskich**, a w nim podpunkt: **4.3. Dr. Ewa Kusz** (s. 148). Pani Ewa Kusz z pewnością nie jest biskupem, dlatego tytuł punktu czwartego jest nieadekwatny do zawartości. Nie powinno być też kropki po skrócie „dr”.

Dziwnie wygląda w pracy teologa zwrot *Papież Bergoglio* (s. 177). Nie ma powodów, ażeby przescheczać na grunt teologii niezbyt grzeczne nawyki dziennikarzy czy publicystów. Nie jest to zwrot oficjalny i nie powinno się nim posługiwać.

Na pochwałę zasługuje zapis bibliograficzny stosowany w przypisach. Doktorant starał się bardzo dokładnie opisywać poszczególne pozycje, np. podając nazwy wydawnictw, a nawet tłumaczy książek. Niestety trudno tu zachować konsekwencję i tak się stało w tym przypadku. Wydaje się, że pominięcie tych danych oszczędziłoby autorowi wiele trudu, a praca zyskałaby na przejrzystości i konsekwencji.

Poważnym błędem jest również niezamieszczenie w bibliografii pozycji użytych w przypisach. W przypisie 127 podane zostało odwołanie do: „L. Scheffczyk, *Neu-Evangelisierung als Herausforderung der Kirche nach der Verkündigung Johannes Paulus II*, „Forum Katholische Theologi” 1988 nr 4, s. 262-281” (s. 40). Niestety próżno szukać tej publikacji w Bibliografii. Jeszcze jednak bardziej zaskakujące i trudne do zrozumienia jest przeoczenie przez doktoranta jednego z najważniejszych źródeł rozprawy, jakim jest adhortacja apostolska papieża Franciszka „*Evangelii gaudium*”. Sytuacji nieadekwatności zapisów w przypisach oraz bibliografii było więcej. Można

próbować dociekać, z czego to wynikało, ale pewnie odpowiedź będzie wskazywała na pośpiech czy brak możliwości spokojnego przeczytania dysertacji.

Dla czytelnika tym, co również rzuca się w oczy, to powtarzające się po sobie wydłużone przypisy:

140 J. Ratzinger, *www. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/inne/ratzinger_ewangelizacja.html* (dostęp 14.01.2024).

141 J. Ratzinger, *www. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/inne/ratzinger_ewangelizacja.html* (dostęp 14.01.2024). (s. 43)

To było częstą manierą doktoranta. W takich sytuacjach należy stosować zwrot „tamże”. W podanym przykładzie trzeba dostrzec jeszcze jeden błąd – brak tytułu artykułu kard. Josepha Ratzingera (Nowa ewangelizacja).

Podobna sytuacja miała miejsce w przypisie 195:

195 *https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20110202_lineamenta-xiii_assembly_pl.html*. (s. 62). Tu prócz tytułu cytowanego dokumentu dodatkowo brakuje także daty dostępu do strony internetowej.

Kolejnym, znaczący mankamentem warsztatu naukowego okazało się używanie skrótów, a właściwie ich nie używanie. Przykładem może wprowadzenie skrótu KKK, a zastosowanie zamiast tego pełnej nazwy dokumentu w przypisach nr 50, 261, 299, 396, 433 i 522. W wykazie skrótów brakuje wyjaśnienia zapisu „EG”. Autor powinien w tej sytuacji konsekwentnie stosować skróty do wszystkich dokumentów papieskich, a nie tylko do niektórych. W przeciwnym razie musiałyby wyjaśnić, a czego wynika ta różnica.

Wskazane niedopatżenia bądź niekonsekwencje w zakresie strony metodycznej nie zmierzają do zdeprecjonowania wartości rozprawy. Jeszcze raz podkreślę, że o. Grzegorz Chomiuk wykonał tytaniczną pracę i wykazał się benedyktyńską cierpliwością. Przypuszczalnie konieczność oddania pracy w określonym terminie sprawiła, że zabrakło czasu na ponowne jej przeczytanie oraz poddanie jej korekcie językowej. Przedstawione mankamenty to obszary, na które doktorant powinien w przyszłości zwracać baczniejszą uwagę.

W tym miejscu pragnę przekazać także szczere gratulacje o. Grzegorzowi Chomiukowi. Przygotowanie i obrona doktoratu jest wielkim osiągnięciem i Ojciec po nie w sposób pełni zasłużony sięga. Dziś długie godziny spędzone na studiowaniu źródeł oraz przed monitorem komputera wydają znakomity i smakowity owoc w postaci doktoratu. Jest to moment dumy i zasłużonej satysfakcji zarówno dla o. Grzegorza Chomiuka, ale także dla całego środowiska ojców franciszkanów. Życzę zatem dalszego rozwoju naukowego i kolejnych publikacji.

4. Kwestia do dyskusji

Prócz sformułowanego już powyżej pytania proszę, aby doktorant wskazał, jakie zagrożenia płyną dla ludzkości w związku z rozwojem technik informatycznych, a zwłaszcza sztucznej inteligencji? Moje pytanie jest nawiązaniem do fragmentu, w którym ojciec zapisał: *Papież zauważa, że wiedza i informacja będą źródłem nowych form władzy, często anonimowej, która może w niedalekiej przyszłości być zagrożeniem, a której człowiek może być nieświadomy. Zagrożenie to jest mało widoczne, ponieważ rozwój techniki, informatyki połączonej z nowymi technologiami a przede wszystkim z rozwojem sztucznej inteligencji z jednej strony kreuje nowe możliwości przed jakimi staje współczesny człowiek i nauka a z drugiej chęć dalszego doskonalenia i zachwyty nad tym procesem kreowania sztucznej inteligencji* (s. 184). Jest to nawiązanie do dokumentu, który powstał 11 lat temu. Jak te zagrożenia możemy dziś odczytywać.

5. Wniosek końcowy

Przechodząc do wniosku końcowego dziękuję wysokiej Radzie Dyscypliny Nauk Teologicznych UPJPII w Krakowie za zaufanie, jakim zostałem obdarzony otrzymując zadanie sporządzenia niniejszej recenzji. Jest to zarówno wielkim przywilejem, a jednocześnie zobowiązaniem wymagającym dostrzeżenia tak walorów jak i niedoskonałości ocenianej dysertacji. Zmaganie się z materia, jaką stanowi twórczość naukowa, to niezwykle absorbujące i wyczerpujące zajęcie, ale też dające wiele radości. Z tej racji jeszcze raz składam o. Grzegorzowi Chomiukowi oraz o. prof. dr. hab. Zdzisławowi Kijasowi - promotorowi rozprawy wyrazy szacunku, uznania i serdeczne gratulacje.

Potwierdzam, że recenzowana rozprawa spełnia wymogi merytoryczne i formalne stawianym pracom doktorskim w świetle obowiązującej Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. art. 186-197 (Dz. U. 2018, poz. 1668 z późn. zm.). Na tej podstawie przekazuje wniosek do Rady Dyscypliny Nauk Teologicznych UPJPII w Krakowie o kontynuowanie procedowania przewodu doktorskiego o. mgr lic. Grzegorza Chomiuka OFM.

